

SUMMARY

Round Table Debate on the Exhibition
"Gold Charter 1242-1992"

by Jadranka Vinterhalter

The exhibition entitled "Gold Charter 1242-1992" has been one of the most ambitious projects conceived by the Municipal Museum of Zagreb. The exhibition was designed by architect Željko Kovačić and the curators of the Municipal Museum. A round table debate on the exhibition was organized the day before it closed in mid-February 1993, and the participants discussed the exhibition, as well as the plans for the museum's new permanent display, which will be designed by the same author.

IZLOŽBA "SUSRET SVJETOVA:
HRVATI I AMERIKE" POTAKLA JE
OSNIVANJE ISELJENIČKE ZBIRKE U
HRVATSKOME POVIJESNOME
MUZEJU

Lucija Benyovsky
Hrvatski povijesni muzej
Zagreb

odina 1992. je velika godina za obje Amerike jer se navršava 500 godina njihova otkrića ("Susret svjetova").

Godina 1992. je velika godina i za Europu, za Kraljevinu Španjolsku. Prije 500 godina Kolumbo je svojim putovanjem otkrio Indiju, kako su Amerike u XVI. st. nazivali Španjolci ali i ostali Europljani. Godina 1992. značajna je i po tome, jer se navršava 500 godina od izгона, eksodusа sefardskih Židova i početka njihova dolaska na područje Hrvatske, te Bosne i Hercegovine. Godine 1992. međunarodno je priznata Hrvatska ulaskom u UN. Godine 1992. od 17. studenoga do 20. prosinca bila je otvorena izložba u Hrvatskome povijesnome muzeju naslovljena "Susret svjetova: Hrvati i Amerike".

Prema idejnoj koncepciji poznatog istraživača iseljavanja iz Hrvatske dr. Ivana Čizmića, izložbu su muzološki obradile mr. Lucija Benyovsky i prof. Anika Pandžić, a likovno je postavio akademski slikar Berislav Brajković. Izložba je radena po temama, a polazi od otkrića Amerike, prati razvoj iseljništva i seže do priznanja i pomoći uspostavi demokratske Republike Hrvatske.

Na izložbi su prikazani najstariji doticaji Hrvata s Amerikom. Prema iskazima nekih povjesničara, nekoliko je dubrovačkih mornara plovilo na Kolumbovim brodovima, pa tako postoji priča da su Croatan Indijanci dobili ime po putnicima s dubrovačkih brodova. Na američke su obale stizali već od XVII. st. naši mornari, misionari i trgovci. Prikazane su zemljopisne karte svijeta, karte Dubrovačke Republike (iz XVIII. st.), makete Kolumbove karavele i dubrovačke karake, fotokopije pisama misionara Nikole Plantića (1720.-1777.), fotokopije najstarije sačuvane zemljopisne karte Kalifornijskog zaljeva iz 1746. godine, kojom je Ferdinand Konščak (1703.-1759.) dokazao da Kalifornija nije otok. Izložili smo originalni portret misionara baruna Ivana III. Adama Ratkaja (1647.-1683.) i fotografiju Josipa Kundeka (umro 1858.), osnivača američke države Indiane. Primjere koje smo naveli odnose se na ljude čiji su motivi boravka izvan domovine bili znanstveno-vjerski (pokrštavanje urođenika), a ne isključivo iseljenički. Ratkaj je umro kao mlad čovjek, mučenik u Meksiku, a Konščak i Kunderk umrli su u naponu snage, skrhanii velikim naporima i tegobama teškoga pionirskog života. U američkoj se povijesti spominje njihova uloga u ranijem pionirskom dobu Amerike. Međutim, tisuće nepoznatih hrvatskih pionira umrli su nepoznati ostavljajući svoje kosti između Atlantika i Pacifika, i danas se o njima ništa ne zna.

Iz vremena "zlatne groznice" prvi Hrvati dolazili su kao pomorci ili trgovci iz Dalmacije i Hrvatskog primorja u Kaliforniju. Zabilježena su neka imena: Ivan Gregorić, Luka Zcnović, Nikola Barović, Petar Zcnović i Marko Zenović.¹

Izložili smo najstarije sačuvane razglednice gradova u kojima se

Članovi Hrvatskog radiše ispred Hrvatskog doma u Detroitu, 1931. - fotografija sa izložbe "Susret svijetova - Hrvati i Amerike", Hrvatski povijesni muzej, Zagreb

naseljavaju hrvatski iseljenici: Sacramento, Virginia City, Pittsburgh, San Francisko, Chicago, New York, New Orleans, Buenos Aires (posudba NSB-a).

Razdoblje masovnog iseljavanja od 1880. do 1914. godine prikazano je u posebnoj temi. Velika agrarna kriza, koja je zahvatila Europu 70-ih godina XIX. stoljeća imala je katastrofalne posljedice za Hrvatsku. Tih godina Hrvatska proživljava društvenu i političku krizu, posljedica koje je i masovno iseljavanje. Prikazali smo fotografije sela potkraj XIX. stoljeća iz kojih se najviše iseljavalo: to su sela Dalmacije, Hrvatskog primorja, Žumberka i Gorskoga kotara. Pod staklom u vitrini i na panou izložili smo oglase putničkih agencija za prijevoz putnika i iseljeničke putovnice. Tu su bili i veliki brodski kovčevi. Luke ukrajca prikazali smo starim razglednicama Rijcke, Trsta, Hamburga, kao i luke dolaska: New York, San Francisko, Buenos Aires.

Dolazak u novu sredinu prikazan je maketom parobroda. Nakon potrage za zlatom prvih pionira, naši su se iseljenici uglavnom bavili ribarstvom, ugostiteljstvom i trgovinom, a mnogi su radili u rudnicima metala,

minerala i ugljena. Drugu socijalno-ekonomsku grupu činili su naši iseljenici u Argentini koji su se bavili zemljoradnjom, tzv. čakareri. Oni su se naselili na pustoj pampi bavci se ratarstvom i stočarstvom. Kada je poslije 1880. godine doseljavanje postalo sve masovnije, slika hrvatskih naseobina počinje se mijenjati. Na tisuće ljudi dolazilo je godišnje u gradska industrijska središta gdje se odmah moglo zaposliti. Početkom XX. stoljeća većinom su se naselili u Pennsylvaniji, najviše u Pittsburghu, Alleghany County, Johnstownu, Steeltonu i Sharonu, gdje se radili u čeličanicama, na cestama, gradilištima i dr. (izložene su fotografije, kovčeg za alat, alatke, grumeni rude, rudarska lampa i pisma naših iseljenika). Brojne teškoće svakodnevnog života naši su iseljenici prebrodili na vrlo razvijen društven život, što je bila zasebna tema izložbe.

Ekonomska osobna zaštita za slučaj bolesti ili smrti i zaštita obitelji bilo u domovini ili u Americi potakle su naše ljude da se organiziraju ponajprije u lokalna potporna društva, koja su se kasnije ujedinila u zajednice i saveze. Iseljenička društva i organizacije imale su različiti karakter. S obzirom na djelatnosti možemo ih podijeliti na potporne,

kulturne, vatrogasne, športske i političke. Prvo društvo, prema do sada poznatim podacima, osnovano u Americi bilo je u San Francisku 1857. godine pod imenom "Slovinško-ilirsko bratstvo i dobrotvorno društvo". Jedno od prvih društava u Južnoj Americi bilo je vatrogasno društvo pod imenom "Dalmacija", osnovano 1874. godine u čilcanskom gradu Iguic. Ime društva govori nam o podrijetlu članova (Dalmatinci), a karakter o opasnosti koja je prijetila našim iseljenicima smještenim u drvenim kućama pod suhim užarenim podnebljem Čilca.² Mi smo izložili diplomu vatrogasnog društva "Dalmacija" (Compania Slava de Bomberos Dalmacia) izdane članu društva gosp. Dragi Montani 16. ožujka 1935., koji je bio član spomenutog društva od 9. siječnja 1922. Gotovo je nemoguće nabrojiti sva društva koja su se do prvoga svjetskog rata osnovala u Americama.

Za život hrvatskih iseljenika bila je vrlo značajna inicijativa o osnivanju "sveopće i utjecajne organizacije svih Hrvata" koja se javila 1894. godine. Tako je u Allegheniju (Pennsylvania) sazvana konferencija na kojoj je 14. siječnja 1894. osnovana Hrvatska narodna zajednica, kojoj je odmah pristupilo 600 članova. Jedan od razloga zašto je osnovana Hrvatska zajednica, početak današnje Hrvatske bratske zajednice (HBZ), bio je uglavnom da pomogne osiguranim članovima da se mogu dostojno pokopati. Točka I. Pravila govori da je svrha društva "pomagati članove za vrijeme bolesti i pomoći njihovim obiteljima iza smrti (članova); 300 dolara se plaćalo u slučaju smrti muškog člana, a 100 dolara za slučaj ženskog člana."³ Izložili smo fotokopiju zapisnika s prve sjednice Hrvatske zajednice "Svi Sveti". Za prvog predsjednika izabran je Ivan Ljubić, a prvo službeno glasilo organizacije bio je list "Danica". Godine 1926. stvoreni su temelji današnje Hrvatske bratske zajednice, kada se ujedinjuju manje organizacije u jednu zajedničku za cijeli teritorij SAD i Kanade. Na konvenciji 1915. godine osniva se u okviru Narodne hrvatske zajednice zasebna sekcija "Pomladak" s ciljem da čuva nacionalnu svijest kod mlade generacije iseljenika. "Pomladak" je 1940. godine obnovljen pod nazivom "The Junior Magazine".

U okviru ove teme izložili smo Ustav i Pravila potpornih društava, originalne fotografije potpornih društava, na primjer: "Velebit", "Sloboda", "Hrvatski sinovi", "Hrvatska sloboda", "Rodoljub", snimljenih prigodom proslava postojanja i posvete barjaka, fotografije članova glavnih odbora na skupštinama, članova Hrvatske narodne zajednice, diplome izdane članovima društava (zajednica), zastave dobrovoljnih društava, vjerodajnicu za osmrtninu članu jedne podružnice HBZ, oznake s raznih proslava i posvete barjaka HBZ, uplatnu knjižicu člana lože mladeži HBZ, značke sa skupština, kataloge tiskane u povodu proslava obljetnica opstanka i rada odsjeka HBZ itd. Zanimljivo je spomenuti oznaku 268. odsjeka HBZ "Sv. Nikola", osnovanog 1903. godine u Ladysmithu, Kanada. Loža "Sv. Nikola" je najstarija podružnica HBZ u Kanadi. Značka se nosila samo u svečanim prigodama. Na jednoj strani vrpce je hrvatska trobojnica i grb centrale HBZ u Americi. Druga je strana crne boje, predviđena za komemoracije.

Također bilo je izloženo nekoliko džepnih satova. Jedan od njih marke "Hamilton" na lancu ima oznaku Narodne hrvatske zajednice, sat se darivao članovima Zajednice, a taj se običaj održao do danas.

Druga vrlo značajna organizacija društvenog okupljanja Hrvata je Hrvatska katolička zajednica, osnovana 1921. godine u Garyju, Indiana. Izložili smo fotografiju članova Prvoga glavnog odbora iz 1921. godine. Glavna zadaća te zajednice također je pružanje materijalne pomoći iseljenicima u slučaju bolesti, nesreće i smrti. Uloga crkve i crkvenih župa je zasebna tema.

Crkve i crkvene župe (prikazane na fotografijama) osnivali su hrvatski iseljenici. Unatoč teškim prilikama u kojima su živjeli, uložili su u njihove temelje milijune teško zaradenih dolara. Župa sv. Nikole u

Pittsburghu najstarija je hrvatska župa u SAD, osnovana 1894. godine. Svećenici: Božić,⁴ Lauš, Bekavac, Krmptić, Stipanović, Žagar i dr. bili su ne samo vjerski pastiri nego su se brinuli za hrvatski jezik i hrvatsku povijest, te njegovali naše običaje, izdavali novine, brošure i knjige, molitvenike i kalendare (primjerke katoličkog tiska izložili smo u vitrini). Među zanimljivostima na izložbi ističemo Knjigu umrlih župe u Delnicama, sv. II., s popisom umrlih u inozemstvu (od 15. ožujka 1906. do 14. siječnja 1954.), obavijesti o datumu rođenja Delničana u Americi, vjenčani list i smrtni list (posudena crkvena administracija iz Župnog ureda u Delnicama). Spomenimo i darove od istog posudioca. Kalež s patenom, dar iseljenika Josipa Pleše "Ivčovog" (umro 1981. g.), Gallup, New Mexico, Župnom uredu Delnice, i veliko harmonično zvono s tri glasa, koje su poklonili iseljenici iz SAD, župi Delnice 1912. godine. Posebno smo obradili prosvjetni život Hrvata u Americi. U pojedinim crkvenim župama osnivale su se škole, a hrvatski se jezik učio kao oblatni predmet. Na izložbi su prikazane fotografije učenika s učiteljima hrvatskih škola. Izložili smo školsko zvono s početka XX. stoljeća iz Čilcanskog Valparaisoa, dokumentaciju hrvatskih prosvjetnih društava, zatim člansku uplatnu knjižicu s pravilima Hrvatskoga prosvjetnoga kluba, spomen-knjige, značke, pisma i sl.

Odlaskom u Ameriku iseljenici nisu prekidali veze s domovinom. Najtešnje veze bile su u međusobnom dopisivanju i slanju zarade i materijalne pomoći. O tome saznajemo iz sačuvane zbirke pisama, razglednica, čestitki i sl. koje je prikupio Ilica Sudnik iz Samobora. Od samog početka iseljavanja, naši su iseljenici u novoj sredini osjećali kao prijeku potrebu upravo rad na kulturno-prosvjetnom polju. Želja da se odriži na okupu narod iz istoga kraja i da se afirmira naša narodna skupina među ostalim doseljenicima i starosjediocima u Americi rezultirala je osnivanjem pjevačkih, diletantskih, tamburaških i drugih društava. Najstarije i prvo hrvatsko pjevačko društvo u Americi utemeljeno je 1902. godine u Chicagu. Dobilo je ime "Zora", nazvano po hrvatskom društvu "Zora" iz Karlovca. Izložili smo zastavu spomenutog društva s ispisanim geslom: "Rad i pjesma nek' nas vode do prosvjete i slobode" sa znakom "lire", znakom društva. Zastava je od vezene svile veličine 230x160 cm. Izložili smo i fotografije snimljene prigodom pete i desete obljetnice postojanja. "Zora" je ne samo najstarije nego i najčuvnije pjevačko društvo hrvatskih iseljenika u Americi, pa smo izložili još i Pravila i Pjevački poslovnik iz 1917. godine, značke s proslave iz 1932. godine, medalje s proslave 1937. godine i spomen-knjigu proslave 25. obljetnice. I druga pjevačka društva osnivana u Americama dobivala su istoimene nazive kao u domovini. Izložili smo fotografije, kataloge, značke i drugi materijal pjevačkog društva "Slavuj", koje su osnovali Hrvati iz Petrinje i okolice u Detroitu, Clevelandu i Los Angelesu.

Pjevačko društvo "Preradović" osnovano je 1914. godine u Garyju, Indiana, a glavni organizator i najaktivniji član bio je Zlatko Kerhin. U Chicagu je 1915. godine osnovano društvo "Zvonimir". Hrvatsko pjevačko društvo "Javor" nazvano je također po istoimenom društvu u Jastrebarskom (osnovali su ga iseljenici iz Jastrebarskog i okolice). Gotovo je nemoguće nabrojiti sva pjevačka društva koje su u Americi osnovali hrvatski iseljenici. Broj tih društava neprekidno je rastao pa su između dva svjetska rata osnovane "župe" sa zadatkom da uskladuju rad društava u pojedinim krajevima. Izložili smo značke, kataloge, oznake, na primjer župe "Faller" iz Pittsburgha, koja je okupila šest pjevačkih zborova naših iseljenika.

Nakon drugoga svjetskog rata osniva se Američko-hrvatski pjevački savez (1949.).

Hrvatski doseljenici donijeli su u Ameriku bogatu baštinu kulturnih vrijednosti: muzičke instrumente, narodne nošnje, narodnu poeziju,

običajne. Tamburica je u iseljeništvu poprimila, prema rječima jednog od naših najboljih povjesničara iseljavanja dr. Ivana Čizmića, "jednu vrstu inkarnacije rodne grude". Za izložbu smo iz Etnografskog muzeja posudili tamburicu, tamburu i lijericu s gudalom, zatim narodne nošnje - ženske, muške i djevojačke.

Diljem Amerike brojni su bili nastupi pjevačkih i tamburaških zborova i orkestar. Zanimljivo je da je 1900. godine tamburaški orkestar "Živila Hrvatska" bio pozvan u Bijelu kuću, gdje je svirao za predsjednika Roosevelta (izložili smo fotografije članova orkestra iz 1903. godine). Usporedo s osnivanjem potpornih, prosvjetnih i športskih društava i udruženja osnivale su se i nacionalne-političke organizacije, jer su interesi za zbijanje u domovini i borba za nacionalno oslobođenje ostali trajan interes naših iseljenika. Od niza političkih akcija spomenuli smo samo neke: osnivanje odbora i sakupljanje pomoći postradalima u pobuni u Hrvatskoj protiv Khucna Hedervarya, 1903. godine. Skupštinski pokret u Hrvatskoj 1903. godine u vezi s obnovom financijske nagodbe između Hrvatske i Ugarske i demokratizacija političkog života bio je povod za prvo neposredno šire angažiranje američkih Hrvata u davanju podrške i pomoći narodu u domovini. O tome je izvještavao iseljeni tisak: "Narodni list" iz New Yorka, a mi smo izložili jedno zanimljivo pismo iz zbirke Sudnik. U pismu koje je Milan Horvat iz Chicaga poslao u Samobor saznajemo da su: "U spomen pada tlačitelja hrv. naroda" bana grofa Khucna prisustvovala sva hrvatska društva u Chicagu (njih 9 na broju), a s barjacima preko 800 članova i da "takove povorke nisu zapamtili još Hrvati u Americi".⁵

Jedna od niza akcija koju su poduzeli naši iseljenici bila je održavanje Jugoslavenskog sabora u Chicagu 1915. godine i usvajanje rezolucije kojom su se iseljenici izjasnili za rušenje Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje Jugoslavije. Poslije prvoga svjetskog rata među hrvatskim iseljenicima zamro je društveni i politički život zbog razočaranja prilikama koje su nastale nakon stvaranja Jugoslavije. Iseljenički tisak (koji smo izložili): "Radnik", "Novi Svijet", "Svijet", "Zajedničar", između dva svjetska rata, bilježi da su naši iseljenici slali obilnu materijalnu pomoć obiteljima hrvatskih boraca uhićenih za diktature kralja Aleksandra. Hrvatski iseljenici obilježavali su u Americi značajne datume iz hrvatske prošlosti: pogibiju Zrinskih i Frankopana, 245. godinu smrti (značka iz 1916. g.) i spomen na 1000. obljetnicu hrvatskoga kraljevstva 1925. (sačuvana je fotografija s proslave članova hrvatske kolonije u Argentini). Značajna politička iseljenička organizacija osnovana je 1928. godine u Pittsbuighu pod nazivom "Hrvatsko kolo", sa zadaćom da štiti interese Hrvata u Americi i staroj domovini. Od niza akcija koje su poduzimali naši iseljenici tijekom drugoga svjetskog rata spomenut ćemo dva značajna kongresa: 1942. godine održan je u Detroitu, a 1943. u Chicagu. Na kongresu su američki Hrvati pružili podršku NOB-u u domovini te utjecali na mobilizaciju iseljenika i formiranje njihove antifašističke orijentacije. Odbori za pomoć skupljali su i slali raznu robu i pomoć, a prestali su rad nakon drugoga svjetskog rata. I nakon drugoga svjetskog rata bilo je nekoliko važnih političkih organizacija, među kojima spominjemo: Hrvatsko narodno vijeće, osnovano 1972. godine sa svrhom da pomogne Hrvatskoj nakon sloma "Hrvatskog proljeća" 1971.

U najnovijim zbivanjima u Republici Hrvatskoj (1989.-1992.), Hrvati Amerike ističu se u podršci nezavisnosti i očuvanja integriteta. Pisali su i slali peticije s tisućama potpisa za priznanje i pomoć svake vrste. Za prikaz doprinosa iseljenih Hrvata uspostavi suverene i neovisne Hrvatske koristili smo se, među ostalim, i fotografijama koje smo dobili od gosp. Darka Mažuranića iz Buenos Airesa (7. svibnja 1992.). Hrvati

u Buenos Airesu obraćali su se argentinskim parlamentarcima s molbom da porade na tome da se zaustavi rat u Hrvatskoj. Čim su članice EZ-a priznale Hrvatsku, sljedećeg dana (tj. 16. siječnja 1992.) učinila je to Republika Argentina.

Obradili smo i temu Hrvati u glazbenom životu Amerike. Već potkraj XIX. stoljeća istaknula se u američkom kulturnom životu nekolicina hrvatskih umjetnika. S obzirom na ograničeni izložbeni prostor, spomenuli smo najpopularnije: opernu pjevačicu Ilmu Mursku (1834.-1889.), Josipa Kašmana (1850.-1925.) i Milku Trninu (1863.-1941.), a uz njezino ime izložili smo uz fotografiju i srebrnu vazru - dar Hrvata iz Chicaga iz 1904. godine (posudba MGZ-a). I treća hrvatska pjevačica Zinka Kunc (1906.-) postigla je velike uspjehe po američkim opernim kućama. Američkom glazbenom životu dao je svoj prilog violinist virtuoz Zlatko Baloković (1895.-1965.). Zagrebačka plesačica Mia Čorak (1916.-) bila je angažirana nekoliko sezona u Metropolitanu kao primabalerina. U Americi je boravilo niz hrvatskih slikara - od Bele Čikoš-Sesije, Otona Ivekovića, Roberta Aurera, Vlaha Bukovca, Vilka Gecana, da ne spominjemo dalje. Jedan od prvih slikara iseljenika bio je Ivan Benković (rod. 1887., došao u Ameriku 1911. g.), talentirani slikar koji je iza mnogih stradanja i teškog života umro u Americi 1918. godine (izloženi crteži Ivana Benkovića su iz zbirke Sudnik i Moderne galerije). Maksimilijan Vanka na svojim mnogobrojnim uljima i crtežima u Americi (trajno se nastanio 1936. g.) ovjekovječio je naše radnike. U hrvatskoj radničkoj crkvi sv. Nikole u Millvaleu, Pa, 1937. godine, svojom slikom "Hrvatska smrt u Pennsylvaniji" oduševio je i američku umjetničku kritiku. Impozantno su i na izložbi djelovala dva Meštrovioćeva spomenika, dva konja i na njima Indijanci. Djelo radeno 1926./1927., skica za spomenik, sadra, visina 106 cm (posudba, Gliptoteka HAZU).⁵ Od suvremenih hrvatskih slikara izložili smo radove Antona Cetina, Stjepana Šešelja, Ante Sardelića, Nade Sesar-Rafaj, Rajke Kupešić i Marijane Pintar-Grišnik.

Posebna tema naslovljena je: Hrvati u športskom životu. Osnivanje sokolskih društava bila je tradicija donesena iz staroga kraja. Mnoge poteškoće useljeničkog života Hrvati su nadomještavali vrlo razvijenim športskim životom. Prvi "Hrvatski sokol" u SAD osnovan je 1908. godine u Chicagu. Iste godine utemeljena su brojna sokolska društva i u drugim gradovima. Već 1909. godine formira se prva "Hrvatska sokolska župa - Tomislav" u Chicagu, a 1912. osniva se "Hrvatski sokolski savez". Športski život do kraja drugoga svjetskog rata prikazali smo fotografijama "Hrvatskog sokola" (vježbački odjel), zastavama od kojih je ona s natpisom "Hrvatski sokol, San Francisco, Cal." (veličina 150x205 cm, svila vezena sa znakom sokola), zatim sokolska Pravila, diplome (na primjer, odbora zavičajnih svečanosti Magellanove zemlje, Punta Arenas, Čile, 1914. g.). Spomenimo da je najpoznatije športsko društvo u Južnoj Americi (u Punta Arenasu) osnovano 27. studenoga 1912. pod nazivom "Hrvatski športski klub". Izložili smo športski tisak (koledare, glasnike), fotografije sokolske glazbe i jednu razglednicu koja prikazuje Sokolski dom iz 1927. godine na poledini razglednice napisano je da je to "najveći jugoslavenski sokolski dom na svijetu", a zaprema prostor od 18750 četvornih stopa, a za izgradnju i namještaj u domu potrošeno je više od 300.000 dolara. Sokolska društva prestala su djelovati poslije drugoga svjetskog rata, kada se naši iseljenici uključuju u športski život Amerike. Mlade generacije osnivaju športske nogometne klubove (Croatia, 1971.) klubove za hokej, košarku itd. (prikazali smo to fotografijama, značkama, oznakama, zastavicama i sl.).

U posebnoj smo vitrini izložili etnografsku građu, koju su u XIX. i XX. stoljeću prikupili hrvatski istraživači braća Mirko i Stevo Seljan, koji 1903. godine dolaze u Južnu Ameriku. Za svoje istraživačke planove oni su zainteresirali i naše iseljenike koji u Valparaisu 1906. godine osnivaju

Hrvatsku zadrugu za istraživanje nepoznatih predjela Južne Amerike. I još jedna zanimljivost, Mirko i Stevo Seljan tiskali su u St. Louisu, Missouri, 1912. godine knjigu "Kroz pustinju i prašumu".

Osvrnimo se još i na temu Iseljeničko novinstvo i druga iseljenička djelatnost.

Osim društava i organizacija hrvatski iseljenici pridavali su znatnu važnost novinstvu. Iako uvjeti za to nisu bili povoljni, iseljenici su ipak uspjeli izdavati više novina, koje su bile različite kvalitete, usmjerenosti i vijeka trajanja. Listovi su po sadržaju bili vrlo različiti, objavljivali su članke o socijalnim, političkim, nacionalnim, kulturno-prosvjetnim, sportskim događajima u iseljeništvu i osvrte na zbivanja, događaje u staroj domovini. Hrvatsko novinstvo u Americi pojavilo se 80-ih godina XIX. stoljeća i traje sve do danas. Spomenimo da su prve novine na hrvatskom jeziku tiskane 1883. godine u Buenos Airesu pod imenom "Iskra Slavjanske slobode" (čuvaju se u NSB-u). U San Francisku, SAD, izašla je 1885. "Slavenska sloga". Izložili smo najstariji sačuvani kalendar tiskan za godinu 1893. (čuva se u NSB-u). Objavljivanje kalendara i koledara bilo je tada, a i ranije vrlo popularno u Hrvatskoj, osobito na selu, pa je stoga taj običaj prenesen i preko oceana. Kalendari su kao dodatak sadržavali velik broj oglasa raznih poslovnih radnji naših iseljenika. Narodni koledar za godinu 1893. uredio je Zdravko Mužina (rođen u Rijeci 1869., novinar, osnivač Hrvatske narodne zajednice, umro u Americi 1905.). Uprava "Chicaga", Koledar je posvetila biskupu J. Jurju Strossmayeru i smatrala je "svojom dužnošću" da čitaocima donese životopis toga narodnog velikana. U članku je uparava Koledara obavijestila čitaoce da "Hrvatsko dobrovoljno društvo Strossmayer" u Chicagu nosi njegovo ime i stoji pod njegovim pokroviteljstvom. U članku o životu i običajima Primoraca, autor Martin Polić piše da su iseljenici iz bakarskog kotara "matica" oko koje se skupljaju hrvatski iseljenici, njihovi savjetnici i vodce. "Oni su već počeli stvarati društva i zadruge i širiti hrvatsko ime, u New Yorku imaju svoje novine." U Pittsburgu, najvećem centru i kulturnom središtu američkih Hrvata, Zdravko Mužina izdavao je 1884. godine list "Danica". U početku izlazačnja u podnaslovu je stajalo da je "list za nezavisnost slavenskog", a kasnije "za nezavisnost hrvatskog naroda".

U Antofagasti, Čile, tiskan je list "Sloboda" (1902.-1906.). Naslov lista riješen je na ovaj način: prvo slovo ukrašeno je hrvatskim grbom a ostala slova grbovima Slavonije, Dalmacije, Istre, Bosne i Hercegovine, Rijeke i Trsta. Članak "Srbstvo u Dalmaciji", objavljen u broju 20. (17. svibnja 1902.), izložen na izložbi, i danas je po svom sadržaju aktualan. Naime, Srbi su u Hrvatskom saboru za vrijeme potpredsjednika hrvatskog sabora Srbina J. Kulušića prigovarali da im "Hrvati otmilju prava i narodnost".⁷

Don Niko Gršković bio je član Jugoslavenskoga narodnog vijeća u Americi, koji je kao i mnogi Hrvati i Slovenci bio za federativnu demokratsku Jugoslaviju, dok su neki Srbi buduću državu zamišljali kao "Veliku Srbiju". Gršković i njegovi istomišljenici pokušali su u Washingtonu i u domovini zadobiti podršku javnosti za svoju politiku. Njihove novine bile su "Hrvatska zastava" (urednik Hinko Sirovatka) i "Hrvatski svijet" (1908.-1956.). Mi smo izložili pisaci stroj don Nike Grškovića, urednika "Hrvatskog svijeta" od 1912. godine do 1914. godine u New Yorku. Dio naših iseljenika dolaskom u Ameriku bio je izrazito antiaustrijski raspoložen. Motiv antiaustrijanstva u početku je bilo slavenstvo (ogleda se u nazivu prvih iseljeničkih novina i organizacija). Početkom XX. stoljeća među doseljenicima iz Dalmacije, Hrvatske i Slavonije počinje se afirmirati hrvatska politička misao. To se osobito zapaža u pisanju novina, koje počinju izlaziti u to doba. Treba istaći list Hrvatske bratske zajednice (HBZ) "Zajedničar", koji je počeo izlaziti 1904. godine, a izlazi sve do danas (na hrvatskom i engleskom jeziku).

Uz izdavanje novina, premda u početku skromno, razvila se i opsežna izdavačka djelatnost. Najzaslužniji za to bio je Josip Marohnić (1866.-1921.), predsjednik Narodne hrvatske zajednice od 1915. do 1918. godine, tiskar i vlasnik tiskare. J. Marohnić je tiskao kalendare, molitvenike, englesko-hrvatski rječnik. Samoinicijativno je popisao Hrvate u Americi (izdao je knjigu: Popis Hrvata u Americi, 1902. g., u kojoj je dao kratak opis vlastite Prve hrvatske knjižare u Americi, zatim Povijest SAD). Mi smo izložili Amerikanske pjesme, izd. 1900. (na svijet izdala Narodna hrvatska zajednica u SAD), i Veliku narodnu pjesmaricu, zbirku narodnih pjesama, izd. 1913. g., Ilustrovani popis i cjenik knjiga, molitvenika, slika, društvenih stvari itd. (1901. g.).

Iz mnoštva izloženih publikacija spomenut ću knjigu "Preko Atlantika do Pacifika, putopisna, estetska, ekonomska i politička promatranja", autora dr. Ante Tresića Pavičića. Knjiga je tiskana u Zagrebu 1907. godine nakon povratka iz Amerike. Sadržaj je život Hrvata u Sjevernoj Americi, opis hrvatskih nasobina, društava i organizacija. U cijelosti ćemo citirati opis "amerikanskih" muzeja u New Yorku 1906. godine:

"Ima tu i ogromnih muzeja umjetnosti, prirodoslovlja i starine... U prirodoslovnim muzejima ima doduše živinskih tipova neobične rietkosti i osobito američanske faune, ali te stvari valja vidjeti jer se opisom slabo dade prikazati... Muzeji su obično dosadni i kad se posjećuju, kamo nebi bili u opisu. Što se historičkih muzeja tiče, valja priznati, da se američanski bogataši trse, da ih opskrbe starinama iz starog svijeta, nu ipak oni mogu sabrati samo ono, što prečreše evropejski sabirači. U malo godina ne da se stvoriti savršenih muzeja. O američkim starinama suviše je i govoriti. Ako ne donesu što iz Mexika, centralnih republika i iz Perua, u sjevernim državama nema ništa zanimljiva, ili vrlo malo. Ne mogući drugačije Amerikanci sprema u muzej cipele kojeg bivšeg predsjednika republike, stolicu Washingtona ili šešir Franklina ili sablju generala Granta."

Iz obilja iseljeničke izdavačke djelatnosti za izložbu su izabrani oni prilozi koji najbolje karakteriziraju pojedine momente hrvatskog iseljeničtva. Iz iznesenog ogleda se postanak, razvoj i život hrvatskih nasobina u Americama, teškoće kroz koje su prolazili i uspjehe koje su postizali. Sa stranica tiska izvire težnja za rodnim krajem, a redovito se objavljuju vijesti o zbivanjima u domovini, zatim problem asimilacije, briga crkve itd.

Središnja figura u političkom i kulturnom životu iseljene Hrvatske poslije drugoga svjetskog rata je prof. Vinko Nikolić, urednik "Hrvatske revije" (prvi broj je izašao u Buenos Airesu 1951. godine). Izložili smo izdanja koja su izlazila u Argentini.

Hrvati su kao i ostali doseljenici dali svoj doprinos razvoju Amerike, trebalo bi obraditi u posebnoj temi njihove putove i posebnosti.⁸ Isto tako trebalo bi prikazati adaptaciju i integraciju treće i četvrte generacije Hrvatskih iseljenika. Izložbom nismo iscrpili sve teme. Vrijednu građu dobivali smo u zadnji čas, kada smo izložbu postavljali, na primjer gdica Snježana Lozovina donijela je dnevnik Stanka Tomeića (1893.-1983.). Gosp. Stanko Tomeić živio je 33 godine na Novom Zelandu (1914.-1947.). Godine 1947. vratio se u "slobodnu i demokratsku Jugoslaviju", koju je nakon nekoliko godina razočaran napustio i otišao bratu u Argentinu. Umro je u svom rodnom selu Gdinj na otoku Hvaru. Ovaj izuzetno interesantan dnevnik (491 str.) zaslužuje posebnu stručnu obradu. Nekoliko fotografija i isječaka iz novina o hrvatskim pionirima u Americi poslao nam je dr. Ž. B. Juričić iz Kanade. Nekoliko publikacija tiskanih u Argentini posudio je i nećak dr. Milana Blažkovića. Posebnu zahvalnost dugujemo našoj djelatnici iz Muzeja I. G. Kovačića u Lukovdolu, koja je u Delnicama i Lukovdolu sakupila vrlo vrijednu građu.

Uz izložbu "Susret svjetova: Hrvati i Amerike", 17. veljače - 20. prosinca

1992. tiskan je i katalog. Uvodni tekst napisao je dr. Ivan Čizmić, a popis eksponata pripremile su prof. A. Pandžić i mr. L. Benyovsky. Na kraju treba reći da nas je rad na ovoj izložbi ponukao da započnemo sakupljanje građe o hrvatskoj dijaspori, jer je toj temi do sada bilo posvećeno premalo pažnje. I zato predlažemo osnivanje iseljeničke zbirke unutar Hrvatskoga povijesnog muzeja u Zagrebu, kako bi se mogao prezentirati cjeloviti povijesni pregled Hrvatske. Hrvatski povijesni muzej je nacionalni muzej Hrvatske. Muzej kao kulturna institucija i posjednik nacionalne baštine i reprezentant recentnih dostignuća ne sadrži u svom fondusu predmete (gradu), koja bi sadržavala i obrađivala povijest Hrvata izvan domovine.

Prije 63 godine (1930. g.) osnovan je u Zagrebu, Branimirova 15, Iseljenički muzej. Voditelj muzeja bio je (i sam iseljenik) Milostislav Bartulica. Muzej je sve do 1948. godine (kada je ukinut) sakupljao, prezentirao i publicirao gradu iz života naših iseljenika. Poziv (letak), koji je razaslan 1933. g. "cjelokupnom našem iseljeništvu" za sakupljanje građe (predmeta) o iseljeništvu ponovljen je i 1935. godine u "Iseljeničkome muzeju", prilogu lista "Novi iseljenik".⁹ Spomenuti list imao je rubriku "Vijesti Iseljeničkog muzeja" i redovito je obavještavana javnost o prinovima muzeja, darovima iseljenika i iseljeničkih organizacija. Iseljenički muzej imao je zadatak da sakuplja i čuva "sve gradivo iz života iseljeničtva"¹⁰:

1. Iz iseljeničke štampe, sve novine i sva izdanja od postanka naših naseobina (knjige, kalendare, pjesmarice, molitvenici, leci, proglosti) te sve ostale publikacije na našem jeziku i na stranim jezicima u zemljama iseljavanja;
2. O osnutku i radu naših društava (prosvjetnih, ekonomskih, potpornih, zabavnih), njihova pravila, slike domova i uprava, zaslužnih osnivača i organizatora, slike izleta i sijela, središnjica i ogranaka;
3. O djelovanju i akcijama svih ostalih naših ustanova u iseljeništvu, osobito u vezi sa sličnim i srodnim društvima zemalja, u kojima naši iseljenici žive (škola, crkva, sirotišta, zabavišta za djecu, klubova);
4. O ekonomskim organizacijama i ustanovama, poduzećima, posjedima, pothvatima naših iseljenika s osobitim obzirom na industrijalna i trgovačka poduzeća uopće u zemljama naseljenja (slike poduzeća i kuća, poduzetnika te parobroda, trgovina, farma, rudokopa, koja su vlasništvo naših iseljenika i gdje naši iseljenici rade);
5. Iz života naših naučenjaka, kulturnih radnika, novinara, uopće nacionalnih organizatora i propagatora (slike laboratorija, redakcija, domova u kojima žive i rade, s prigodnih sastanaka);
6. Sav historijsko-nacionalni materijal iz doba postanka naseobina i o njihovu podupiranju domovine, osobito za vrijeme rata (slike s nacionalnih manifestacija po naseljima, zborovima, posveta domova, hramova, proslava);
7. Iz krajeva i posebno gradova, gdje su naše naseobine (slike mjesta ulica, blokova, zemljišta) gdje žive naši iseljenici i gdje su njihove trgovine, crkve, škole, poduzeća, s osobitim obzirom na novo nastale predjele, u kojima su naši iseljenici glavno stanovništvo (osobito slike njihovih pionirskih pothvata);
8. O običajima i načinu života u krajevima gdje žive naši iseljenici naročito o njihovom udjelu u javnom životu dotičnih zemalja (slike naših uglednih ličnosti na visokim položajima i u službama stranih zemalja, njihovih ureda i ustanova kojima upravljaju, slike sa prigodnih sastanaka);
9. Iz života iseljenika povratnika, osnutak i djelovanje organizacija iseljenika u domovini, darovštine domovinskim ustanovama, podizanje krajeva u domovini, koloniziranje (naselja) naših iseljenika, trгови, ulice i šetališta prozvana imenima iseljenika (slike zgrada, domova, seljačkih posjeda, mjesta i ulica, trgova i predjela, gdje žive iseljenici povratnici,

slike sjedišta iseljeničkih organizacija u domovini);

10. Sav ostali materijal koji se odnosi na naše iseljeničtvo u inozemstvu i na povratku u domovini, a karakteriziraju djelovanje i javni socijalno-ekonomski i kulturni rad iseljenika (slike mjesta odakle se najviše sele naši iseljenici i kamo se iz iseljeničtva vraćaju, slike s puta te slike važnijih ustanova, novih domova povratnika i njihovih posjeda itd.). Iseljenički muzej bio je jedini takav muzej u Kraljevini Jugoslaviji osnovan sa zadatkom da tumači "narodu riječju i slikom, pismom i reprodukcijom" što je iseljeničtvo.

Sakupljena i prezentirana građa pokazivala je, s jedne strane, što su i gdje naši iseljenici pridonijeli veličini i napretku Hrvatske u svijetu, a s druge strane, sakupljena građa pokazuje svu tragičnost iseljenikove sudbine u tuđini.

Prema pisanju lista "Iseljenički muzej" br. 1. od 1. ožujka 1955., Iseljenički je muzej u vrlo kratkom vremenu sakupio oko 10.000 komada raznovrsnog materijala, ponajviše slika i knjiga. U organiziranju Muzeja sudjelovale su tada iseljeničke organizacije u Splitu, Zagrebu, Kraljevici, Korčuli i dr.

Tijekom drugoga svjetskog rata, a posebice nakon zatvaranja (ukidanja) i prestanka rada nekih iseljeničkih organizacija, puno je građe propalo (ukradeno, uništeno, izgubljeno).

Polazeći od činjenice da je Hrvatska izrazito iseljenička zemlja, i da je danas odnos Hrvatske spram iseljeničtva drugačiji, Hrvati u domovini ne poznaju dovoljno zbivanja naših iseljenika (povijest iseljeničtva), jer prije 1989. godine iseljenički tisak (mislim na onaj dio političke emigracije) većini nije bio dostupan.

Danas unatoč postojanju odgovarajućih domovinskih struktura i organizacija poput Ministarstva iseljeničtva, Hrvatske matice iseljenika, Instituta za migraciju i narodnosti nije još osnovan iseljenički muzej iako se o takvu prijedlogu govorilo prije nekoliko godina, na primjer, u Zadru.

Grada o iseljeništvu čuva se u nekoliko ustanova u Zagrebu:

1. U NSB-u: zbirka iseljeničkog tiska, fotografija, rukopisa i sl.;
2. U Institutu za narodnosti i migracije: iseljenički tisak, arhivalije, hemeroteke, muzealije, biblioteka;
3. U Državnom arhivu Hrvatske: arhivalije, fotografije, tisak;
4. U Muzeju grada Zagreba: plakati, fotografije, muzealije;
5. U HPM-u: tisak, fotografije, muzealije;
6. U Gliptoteci HAZU: odljevi Meštrovićevih djela;
7. U Arhivu Instituta za suvremenu povijest: arhivalije, tisak, fotografije;
8. U Modernoj galeriji: slike (I. Benković);
9. U Arhivu HAZU: Arhiv Jugoslavenske narodne obrane iz Južne Amerike, arhivalije i sl.;
10. Kod privatnih osoba;
11. U Matici iseljenika¹¹.

Isto tako smatramo da bi trebalo revidirati i nanovo valorizirati prikupljene predmete, napisati novu povijest polovice našeg stoljeća s obzirom na jednostrano pisanje, a negdje iskrivljeno i falsificirano pisanje i prikazivanje događaja i ljudi nosioca povijesnih zbivanja. Smatramo da postoji opravdan razlog za osnivanje iseljeničke zbirke unutar Hrvatskoga povijesnog muzeja u Zagrebu. Na taj bi se način i ovaj segment hrvatske povijesti uključio u cjelokupni korpus hrvatske povijesti, a preciziranje omogućilo kvalitetniju povijesnu interpretaciju pojedinih pojava, procesa i događaja.

Primljeno: 8. 2. 1993.

Bilješke:

- ¹ ČIZMIĆ, Ivan: Hrvati u životu Sjedinjenih Američkih Država, Zagreb, 1982.
- ² ANTIĆ, Ljubomir: Hrvati u Južnoj Americi, Zagreb, 1991.
- ³ Zapisnik s prve sjednice 1. odsjeka Hrvatske bratske zajednice "Svi Sveti", održane 14. siječnja 1894. (katalog tiskan u povodu 75. obljetnice odsjeka, Millvale, Pa, 22. lipnja 1969.).
- ⁴ Đakovački biskup J. J. Strossmayer, 1894. godine poslao je u SAD vlč. Dobroslava Božića, koji tako postaje prvim hrvatskim službeno poslanim župnikom u Novom svijetu.
- ⁵ Sačuvano je samo pismo bez kuverte pa ne znamo kome je pismo u Samobor upućeno (pismo je iz Zbirke Sudnik, Samobor).
- ⁶ Film o Meštrovićevu spomeniku snimljen je u Zagrebu 1927./28., a spomenik Indijanci postavljen u Chicagu 1929. godine. Film br. 787 pohranjen je u Kinoteci Državnog arhiva.
- ⁷ MATAIĆ, Dane: Novinstvo hrvatskih doseljenika u Čileu, Susret svjetova (1492.-1992.) Hrvati i Amerike, Zbornik radova, IRMO, Zagreb, 1992.
- ⁸ Godine 1953. osnovana je "Hrvatska akademija Amerike", koja unapređuje hrvatsku kulturu i povijest.
- ⁹ List "Hrvatski iseljenik", isključivo je obrađivao problematiku iseljeništa. Počeo je izlaziti 1921. godine, a prestao 1940. Kao prilog lista od 1935. do 1940. godine izlazio je "Iseljenički muzej", koji je uređivao ravnatelj istoimenog muzeja Milostislav Bartulica.
- ¹⁰ Prilog "Novog iseljenika", br. 3, god. XIV., od 1. ožujka 1935., Iseljenički muzej, br. 1, i letak "Iseljenički muzej, Poziv za organizovanje muzejca cjelokupnom našem iseljeništu, Zagreb, mjeseca XI./1933.", u Institutu za migracije i narodnosti, Zagreb.
- ¹¹ Bibliografski pregled o iseljeništu. Prilozi objavljeni u časopisu "Matica" i "Iseljeničkom kalendaru", sastavila mr. Nada Hranilović, izd. Matica iseljenika Hrvatske, Zagreb, 1986.

SUMMARY

"Croats and the Americas" - Meeting of Worlds and the Prospects of Establishing the Collection on the Emigrants at the Croatian History Museum

by Lucija Benyovsky

Croatian History Museum created the exhibition "The Croats and the Americas-a Meeting of Worlds," which was displayed to the public from 17 November to 20 December 1992 in the honor of the 500 anniversary of the discovery of the Americas. The exhibition was arranged by themes, starting with the discovery of the Americas, following the Croatian emigrants to the Americas through history down to the most recent time when the Croatian emigrant community made great contribution to democratic Croatia. The author describes the exhibition in detail. Further on she shows the ways of a spontaneous establishment of the core of the new collection on the emigrants, assembled by the curators in search for the material they needed for the exhibition. They met with favorable response throughout the Croatian emigrant community. The Museum of the Emigrants was founded in Zagreb in 1930 and collected, presented and published the material on the history and life of our emigrants until 1948, when it was closed. It collected more than 10 000 pieces, mostly paintings and books, in a very short time. Many of its holdings were lost during the Second World War and upon its closure in 1948. The material on the emigrants has been since then held by various institutions in Zagreb. The author advocates the establishing of the collection on the Croatian emigrants at the Croatian History Museum and reflects upon the necessity of filling this long present gap in the presentation of Croatian history.